

Onderzoeksjournalistiek in Nederland en Vlaanderen anno 2022

Een overzicht van de eerste bevindingen van een
survey onder onderzoeksjournalisten

Een onderzoek in opdracht van de VVOJ

11 november 2022

Alexander Pleijter, Universiteit Leiden

Michaël Opgenhaffen, KU Leuven & Universiteit Leiden

Inleiding

Journalisten hebben een belangrijke taak in een democratische samenleving. Ze worden geacht burgers te voorzien van betrouwbare informatie, het publieke debat te voeden met feiten en verslag te doen van belangwekkende gebeurtenissen.

Voor onderzoeksjournalisten is een speciale opdracht weggelegd. Ze worden veelal gezien als de ‘waakhonden van de democratie’, die schandalen onthullen, misstanden aan de kaak stellen en onrecht opsporen. Om onderzoek daarnaar te doen is het nodig dat ze beschikken over voldoende tijd en financiën, specialistische vaardigheden en toegang tot bronnen.

Om de belangen van onderzoeksjournalisten in Vlaanderen en Nederland te behartigen en de kwaliteit van het onderzoeksjournalistieke werk te bevorderen, is in 2002 de Vereniging van Onderzoeksjournalisten (VVOJ) opgericht. Sindsdien reikt de vereniging prijzen uit voor hoogwaardige onderzoeksjournalistiek (de Loep), organiseert nascholing (zoals het jaarlijkse congres), lobbyt bij de overheid en mengt zich in het publieke debat over journalistiek.

Vanwege de oprichting van de VVOJ, liet de vereniging destijds een onderzoek uitvoeren dat in beeld bracht hoe de onderzoeksjournalistiek ervoor stond in Vlaanderen en Nederland. Twintig jaar na dat onderzoek uit 2002, heeft de VVOJ de opdracht gegeven om een studie uit te voeren naar de staat van de onderzoeksjournalistiek in 2022. Sinds 2002 is er immers heel wat veranderd in de onderzoeksjournalistiek, met bijvoorbeeld zorgen over desinformatie, technologische ontwikkelingen, voortschrijdende digitalisering, groei van het aantal freelancers, de opkomst van sociale media, en een toename van bedreiging en belediging jegens journalisten.

Het doel van dit onderzoek is om zowel een kwantitatief overzicht van de beroepsgroep te krijgen (demografie, arbeidsrelatie, beroepsopvattingen), als een beeld van de redacties, en de werksituatie en de problemen en belemmeringen waarmee onderzoeksjournalisten en redacties te maken hebben tijdens hun werkzaamheden. In dit rapport schetsen we de eerste bevindingen van een survey die we gehouden hebben onder Vlaamse en Nederlandse onderzoeksjournalisten. In de loop van 2023 zullen we met een rapport komen dat verder inzoomt op de resultaten van het gehele onderzoek.

Opzet van het onderzoek

Het onderzoek beoogt een beeld te geven van de staat van de onderzoeksjournalistiek in Nederland en Vlaandere anno 2022. Daarvoor hebben we het onderzoek uitgevoerd in drie fases.

1. Inventarisatie (mei - september 2022)

Om een goed beeld te krijgen van de onderzoeksjournalistiek is het noodzakelijk om alle onderzoeksjournalisten en onderzoeksredacties in beeld te krijgen. Een goed begin is het ledenbestand van de VVOJ, maar niet alle onderzoeksjournalisten zijn bij deze vakvereniging aangesloten. Daarom hebben we dit bestand handmatig aangevuld door te zoeken naar niet-leden die actief zijn in de onderzoeksjournalistiek. Dit hebben we gedaan door te zoeken op internet en sociale media (met name LinkedIn en Twitter), redacties te benaderen en via-via navraag te doen. Zodoende kregen we een groslijst die we gebruikten in de tweede en derde fase van het onderzoek.

2. Interviews (mei - juni 2022)

Om een beeld te krijgen van de kwesties die momenteel spelen in de onderzoeksjournalistiek, hebben we een serie kwalitatieve interviews gehouden met dertig onderzoeksjournalisten (ook freelancers), hoofdredacteuren en chefs van onderzoeksjournalistieke redacties. Het doel hiervan was om een goed beeld te krijgen van de huidige uitdagingen, problemen en ontwikkelingen in de Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalistiek. De interviews zijn ook als input gebruikt voor de vragenlijst die we in de derde fase hebben uitgezet onder Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten.

3. Een survey (september - oktober 2022)

Dit rapport presenteert de eerste bevindingen van de survey die we in het najaar hebben gehouden onder Vlaamse en Nederlandse journalisten die onderzoeksjournalistiek werk doen. De survey bestond uit een vragenlijst waarin we vroegen naar achtergrondkenmerken, werkomstandigheden, belemmeringen en uitdagingen. We hebben ons voor de

samenstelling van de vragenlijst laten inspireren door de eerder gehouden diepte-interviews en door voorgaand vergelijkbaar onderzoek, zoals de eerder vermelde studie van de VVOJ uit 2002¹, een Amerikaans survey-onderzoek onder onderzoeksjournalisten uit 2017² en het rapport van de DSP-groep naar Nederlandse onderzoeksjournalisten uit 2018³.

De inventarisatie uit de eerste fase van het onderzoek leverde een lijst op van journalisten die allemaal via e-mail benaderd zijn voor deelname aan de survey. Daarnaast hebben we ook de leidinggevendenden van redacties gecontacteerd met de vraag om de link naar de survey door te sturen naar journalisten die volgens hen onderzoeksjournalistiek werk verrichten. Om zoveel mogelijke respondenten te overtuigen, werden er later nog twee reminders gestuurd. In totaal hebben 182 Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten deelgenomen. De opzet om ook onderzoeksjournalisten te bereiken die niet zijn aangesloten bij de VVOJ is goed gelukt: veertig procent van de respondenten bleek geen lid te zijn van de VVOJ.

¹ Desmet, L. & Vermeer, B. (2002). Onderzoeksjournalistiek in Nederland en Vlaanderen. Amsterdam: VVOJ.

² Lanosga, G., & Houston, B. (2017). Spotlight: Journalists assess investigative reporting and its status in society. *Journalism Practice*, 11(9), 1101-1120.

³ BSK (2018). Onderzoeksjournalistiek in Nederland: Verkenning en analyse. DSP: Amsterdam.

Resultaten

Hieronder bespreken we de eerste bevindingen uit de survey. Het gaat hier om een overzicht van de gegevens over de totale onderzoeksgroep. We hebben nog geen uitsplitsingen gemaakt naar specifieke groepen onderzoeksjournalisten, zoals freelancers en lokale journalisten. Ook zijn er nog geen vergelijkingen gemaakt tussen bijvoorbeeld Vlaamse en Nederlandse journalisten of mannen en vrouwen. Dat zullen we doen in het uitgebreidere eindrapport dat in de loop van 2023 uitkomt. Ook zullen we dan de uitkomsten van de kwalitatieve interviews meenemen.

Profiel

Sekse en leeftijd

Van de 182 respondenten zijn er 113 mannen (62%) en 65 vrouwen (36%). Vier respondenten gaven hun sekse liever niet. Geen van de respondenten gaf aan zich als non-binair of anderszins te zien.

De twee jongste deelnemers waren beiden 24 jaar, en er waren 2 deelnemers van 70 en eentje van 74 jaar. Ongeveer 15% van de onderzoeksjournalisten is jonger dan 30 jaar, 11% is 60 jaar of ouder. De gemiddelde leeftijd van de respondenten in onze survey is 42,5 jaar en de mediaan 41.

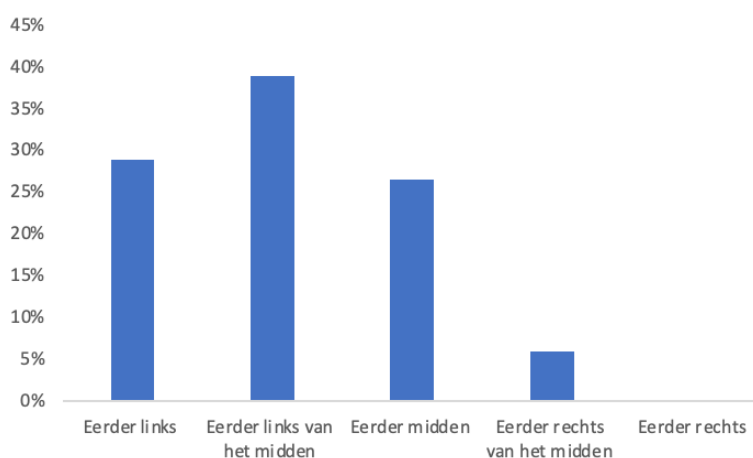
Nationaliteit en diversiteit

Veruit de meeste Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten die deelnamen aan onze survey zijn in Nederland of België geboren. Er namen 148 journalisten deel die in Nederland geboren zijn, en 29 gaven aan in België te zijn geboren. Slechts 3 van de 182 respondenten gaven aan in een ander land dan Nederland of België te zijn geboren: twee van hen in een ander land binnen de Europese Unie, één respondent is geboren in een ander land buiten de EU.

Om nog beter de diversiteit op de onderzoeksredacties te kunnen inschatten, hebben we ook gevraagd naar de afkomst van de ouders. Bij 15 respondenten (8%) was minstens 1 van de ouders in een ander land dan Nederland of België geboren, waarvan bij 5 respondenten beide ouders uit een ander land buiten de EU komen. Bij de tien andere respondenten komt minstens een van de ouders uit een ander land van de EU.

Politiek-ideologische oriëntatie

Van de 170 respondenten die een antwoord hebben gegeven op de vraag hoe ze zich situeren op het politiek-ideologische spectrum gaande van eerder links tot eerder rechts, geven de meesten aan dat ze zich aan de linkerzijde bevinden. Samengeteld ziet 68% zichzelf als eerder links (29%) of als eerder links van het midden (39%). 27% ziet zichzelf eerder in het centrum van het spectrum en slechts 6% ziet zichzelf als eerder rechts van het midden. Geen van de ondervraagde onderzoeksjournalisten ziet zichzelf als eerder rechts.

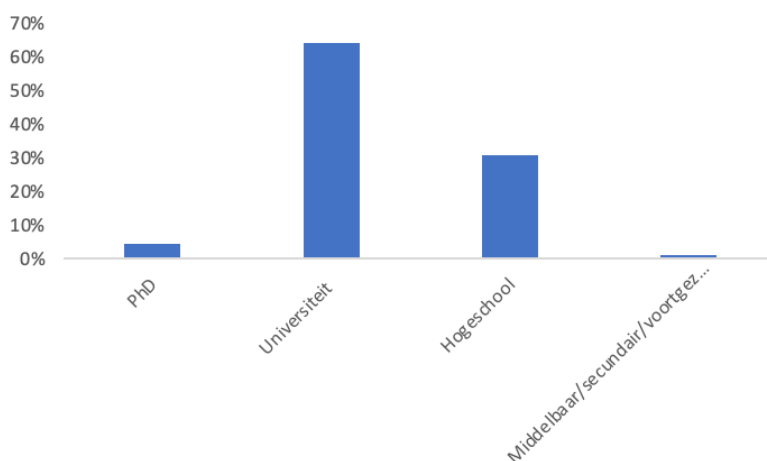

Figuur 1: politiek-ideologische situering (in %) (N=170)

Opleiding

Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten zijn hoog opgeleid met 115 respondenten (64%) die een diploma aan de universiteit hebben behaald en 55 die een diploma aan de

hogeschool hebben behaald (31%). Twee respondenten hebben een doctoraatsdiploma op zak en twee respondenten hebben na hun middelbaar geen hogere studies gevolgd.

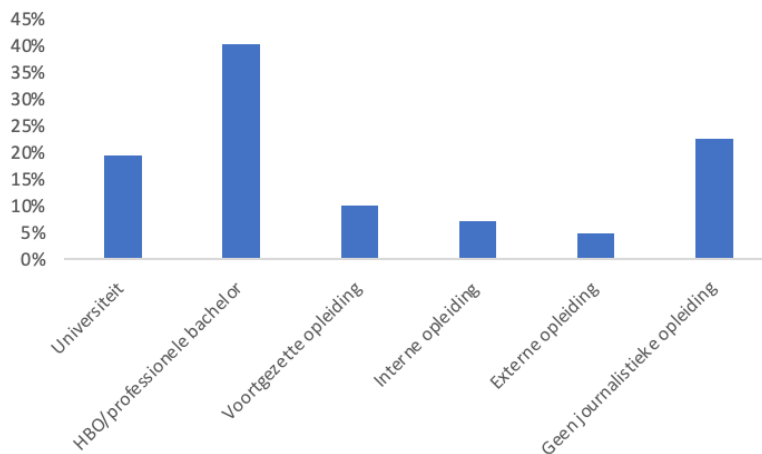

Figuur 2: Hoogst behaalde diploma (in %) (N=180)

Wat specifiek de gevolgde journalistieke opleidingen betreft, heeft 23% (41) van de 181 respondenten die deze vraag beantwoord hebben geen journalistieke opleiding gehad.

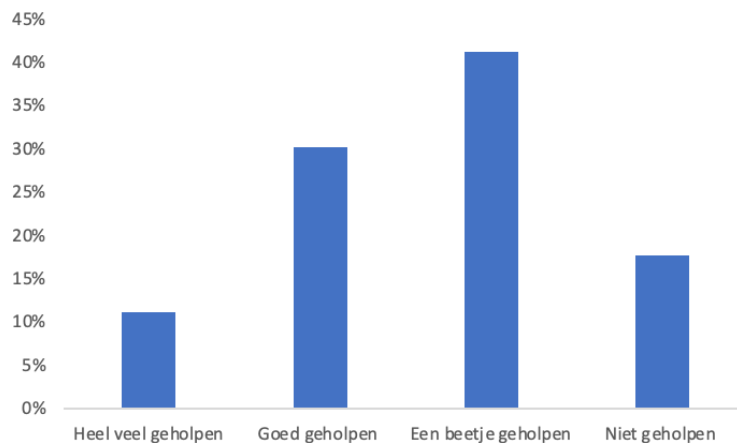
De anderen hebben wel minstens één vorm van journalistieke opleiding gehad. Minstens één vorm zeggen we, aangezien bij deze vraag meerdere antwoorden mogelijk waren. 40% (73) heeft een diploma hbo of professionele bachelor journalistiek behaald, en 19% (35) heeft een journalistieke opleiding aan de universiteit gevolgd (als master en/of minor). Tien procent (18) heeft een voortgezette opleiding journalistiek gevolgd.

Relatief weinig respondenten hebben zich tijdens hun journalistieke loopbaan bijgeschoold, 7% (13) volgden een interne opleiding aangeboden door werkgever of journalistenorganisatie en nog eens 9 anderen (5%) volgden een journalistieke opleiding die extern werd aangeboden.

Figuur 3: Journalistieke opleiding (meerdere antwoorden mogelijk) (in %) (N=181)

Van zij die minstens een vorm van journalistieke opleiding hebben gehad en deze vraag hebben beantwoord (N=136) was de meerderheid overtuigd dat deze wel nut hebben gehad voor het onderzoeksjournalistieke werk dat ze verrichten. Ongeveer 82% van hen vindt dat de journalistieke opleidingen die ze gevolgd hebben minstens een beetje geholpen hebben, waarvan 11% vindt dat de opleidingen hen heel veel geholpen hebben en iets meer dan 30% dat ze hen goed geholpen hebben voor het onderzoeksjournalistieke werk.

Figuur 4: Meerwaarde van journalistieke opleiding voor onderzoeksjournalistiek (in %) (N=136)

Interessant om te vermelden is dat 43% van de 180 respondenten overtuigd is dat er reeds voldoende opleidingsmogelijkheden zijn met het oog op onderzoeksjournalistiek werk. Net geen 40% vindt dat er nog extra nood is. Zij die aangaven dat er nood was aan extra

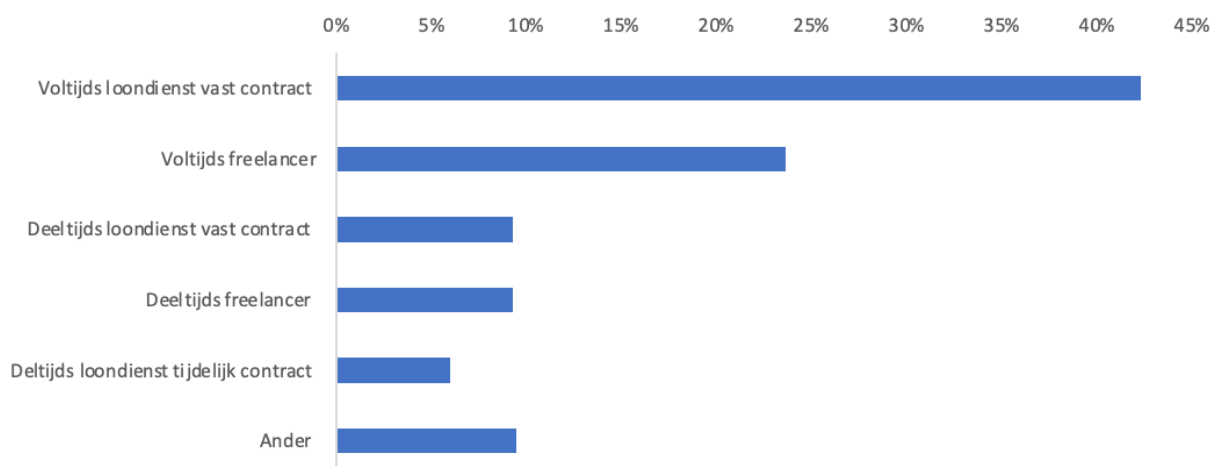
opleidingen, konden enkele topics of thema's opgeven. Hieruit leerden we dat er vooral vraag is naar digitale scholing, bijvoorbeeld over OSINT-technieken, datajournalistiek en online researchen in het algemeen. Ook opleidingen rond het pitchen en verkopen van ideeën werd als nuttig genoemd, evenals de noodzaak aan opleidingen rond ethische omgaan met bronnen en informatie. Verschillende respondenten gaven aan dat ze het nuttig zouden vinden mocht er in de huidige programma's op hogescholen en universiteiten een aparte afstudeerrichting of zelfs volwaardige opleiding onderzoeksjournalistiek bestaan.

De rest (17%) van de bevroagde onderzoeksjournalisten gaf aan dat ze (onderzoeks)journalistieke opleidingen niet nodig vinden, aangezien men volgens hen het vak als onderzoeksjournalist toch het best in de praktijk leert.

Werksituatie

Arbeidsstatuut

De respondenten konden in de vragenlijst via een keuzemenu aangeven welk statuut het beste hun professionele situatie omschreef. De grootste groep (77 van de 182) is voltijds in loondienst met een vast contract (42%), gevolgd door de 43 respondenten die aangaven als voltijds freelancer aan de slag zijn (24%). Evenveel respondenten (17) zijn deeltijds in loondienst aan de slag met een vast contract (9%) als dat er als deeltijds freelancer werken (9,3%). Nog eens 11 respondenten (6%) werkt deeltijds in loondienst met een tijdelijk contract. De andere respondenten gaven aan in een nog andere werksituatie te verkeren met bijvoorbeeld een combinatie van verschillende statuten.

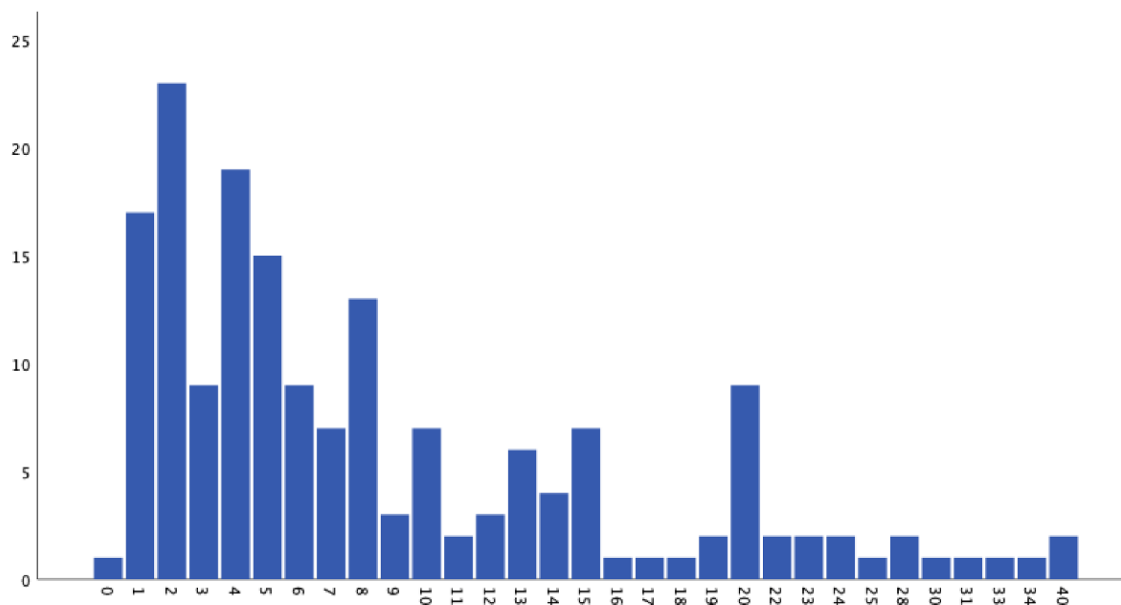

Figuur 5: Arbeidsstatuut (in %)

Jaren ervaring

Om inzicht te krijgen in de ervaring van de Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten hebben we een onderscheid gemaakt tussen journalistieke vs. onderzoeksjournalistieke ervaring. Wat journalistieke ervaring betreft, is het gemiddelde van de 178 respondenten 17 jaar ervaring, en de mediaan 15 jaar ervaring. Er waren drie respondenten met 1 jaar ervaring en 39 respondenten (22%) hadden maximaal vijf jaar ervaring in de journalistiek. 22 respondenten (12%) waren veel meer ervaren hadden dan weer minstens 35 jaar journalistieke ervaring op de teller.

Wat jaren ervaring als onderzoeksjournalist betreft, is het gemiddelde aantal jaren ervaring met 8,8 jaren beduidend lager dan die van de journalistieke ervaring. Veruit de meeste journalisten hebben dus eerst een aantal jaren journalistieke ervaring opgedaan vooraleer ze onderzoeksjournalistiek werk zijn beginnen uitvoeren. Van de 174 respondenten die deze vraag hebben beantwoord zijn er 84 (48%) die maximaal 5 jaar bezig zijn als onderzoeksjournalistiek. 24 journalisten (14%) zijn dan weer minstens 20 jaar actief als onderzoeksjournalist. Er zijn dus verhoudingsgewijs veel journalisten die het onderzoeksjournalistieke werk nog niet heel erg lang doen.

Figuur 6: Aantal jaren onderzoeksjournalistieke ervaring (in frequenties) (N=174)

Soorten media

We vroegen de 182 respondenten voor welk soort medium (of een combinatie van verschillende soorten media) ze onderzoeksjournalistiek werk verrichten. Uit tabel 1 blijkt dat de openbare omroep en landelijke kranten erg belangrijk zijn voor de Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalistiek: Een kwart van de respondenten geeft aan voor een openbare omroep te werken, en hetzelfde aantal zien we bij de landelijke kranten.

Ongeveer hetzelfde aantal respondenten zien we voor online-onlies zoals Follow The Money in Nederland of Apache in Vlaanderen werken.

Ook bij regionale/lokale kranten (23%) werken heel wat journalisten die onderzoeksjournalistiek werk uitvoeren. Commerciële televisiezenders (4,4%) en regionale/lokale magazines (4,4%) lijken dan weer minder interessant voor onderzoeksjournalisten.

		Waarvan exclusief	Niet exclusief
Openbare omroep	45 (24,7%)	31	14
Landelijke krant	45 (24,7%)	13	32
Online-only medium	43 (23,6%)	14	29
Regionale of lokale krant	42 (23,1%)	20	22
Landelijk magazine	15 (8,2%)	8	7
Uitgeverij/boek	14 (7,7%)	1	13
Regionale of lokale radio/tv	11 (6%)	3	8
Internationaal medium	9 (4,9%)	1	8
Commerciële tv	8 (4,4%)	4	4
Regionale of lokale magazine	8 (4,4%)	2	6

Tabel 1: Soorten medium waarvoor ze werken als onderzoeksjournalistiek (N=182, meerdere antwoorden mogelijk)

Wat ook af te leiden valt uit bovenstaande tabel is dat Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten heel vaak voor verschillende soorten nieuwsmedia tegelijk werken. Dat zien we aan de relatief grote verschillen tussen de aantallen voor de kolom 'exclusief' voor het ene medium en de kolom met de aantallen van aantal respondenten die voor dat soort medium werken in combinatie met andere media. Zo werken bijvoorbeeld van de 45 onderzoeksjournalisten die voor een landelijke krant werken er slechts 13 exclusief voor dit medium. Of anders gezegd: 32 van de 45 die onderzoeksjournalistiek verrichten voor een landelijke krant werken daarnaast nog voor een ander soort medium.

Ook bij online-onlies en regionale/lokale kranten zien we dit terug. Niet onverwacht is ook het gegeven dat slechts 1 journalist exclusief onderzoeksjournalistiek in de vorm van een boek bedrijft, de 13 anderen werk(t)en aan een boek naast hun andere bezigheden. Hetzelfde zien we wat werken voor een internationaal medium betreft: slechts 1 respondent doet dat exclusief, de 8 anderen doen het in combinatie met andere media.

Werkzaamheden

Soort onderzoeksjournalist

De respondenten konden in de vragenlijst aangeven welke beschrijving het beste past bij het soort onderzoeksjournalistiek dat ze verrichten. We hebben ons hier gebaseerd op onder meer het verschil dat de VVOJ maakt tussen controlerende⁴, opsporende⁵ en signalerende⁶ onderzoeksjournalistiek⁷. We hebben ook de optie datajournalist en factchecker/OSINT-onderzoeker toegevoegd omdat die tak van de journalistiek vaak ook als onderzoeksjournalistiek kan beschouwd worden.

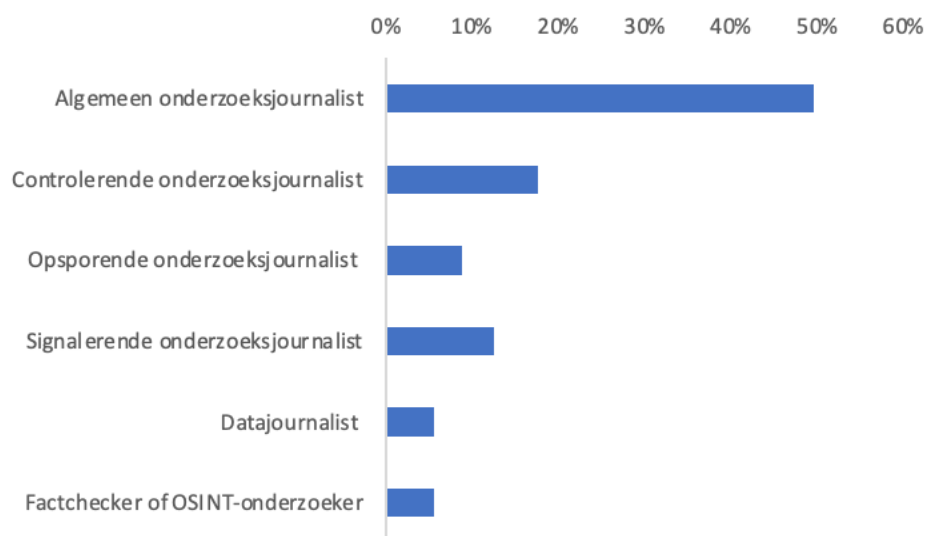
Bijna de helft van de respondenten gaf de voorkeur om geen van de specifieke categorieën te kiezen en zichzelf dus eerder als algemene onderzoeksjournalist te omschrijven. Er waren meer respondenten (32) die hun job als controlerende onderzoeksjournalistiek beschreven dan als signalerende (23) en zeker dan als opsporende (16). Tien respondenten identificeerden zich als datajournalist en hetzelfde aantal zag zichzelf vooral als factchecker/OSINT-onderzoeker.

⁴ Onderzoek gericht op de toetsing van beleid of het functioneren van overheid, bedrijven en andere organisaties, inclusief het blootleggen van onbedoelde of ongewenste (neven)effecten.

⁵ Onderzoek gericht op het opsporen van overtredingen van wetten, regels of fatsoensnormen, door overheid, bedrijven, organisaties of individuele personen.

⁶ Onderzoek gericht op het opsporen van maatschappelijk relevante veranderingen in de samenleving, zoals sociale, economische, politieke en culturele trends.

⁷ Zie de VVOJ-website: <https://www.vvoj.org/over-vvoj/over-de-vereniging/wat-is-onderzoeksjournalistiek/>

Figuur 7: Soort onderzoeksjournalistiek (in %) (N= 181)

We hebben daarnaast ook gevraagd naar hun belangrijkste taak als onderzoeksjournalist. Hierbij ging het vooral om het onderscheid tussen leiding geven vs. verslaggeving vs. onderzoeksactiviteiten. De meerderheid van de respondenten (54%) gaf aan dat ze zichzelf vooral zien als onderzoekende onderzoeksjournalist, gevolgd door een groep van 20% die oordeelde dat het verslaggeven binnen hun job de belangrijkste taak is. Van de bevroegde Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten zagen 27 (15%) zichzelf vooral als leidinggevende.

Plaats op de redactie

De grootste groep (81) van de Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten maakt als onderzoeksjournalist deel uit van een aparte onderzoeksredactie of -cel (45%). De tweede grootste groep (35) vormen diegenen die deel uitmaken van een gewone, algemene redactie die nu en dan onderzoeksjournalistiek verrichten, en dit samen met andere collega's doen (20%), terwijl 27 anderen in die situatie niet samenwerken met andere collega's (15%).

28 onderzoeksjournalisten werken helemaal onafhankelijk van een redactie en alleen aan hun reportages (16%) en 8 respondenten gaven aan los van een redactie te werken maar wel samen te werken met andere onderzoeksjournalisten, bijvoorbeeld via een collectief (5%).

Ik ben deel van een aparte onderzoeksredactie of -cel, of werk exclusief voor een onderzoeksjournalistiek format	81	45%
Ik ben deel van een redactie die naast meer reguliere verslaggeving nu en dan ook onderzoeksjournalistiek verricht en ik doe dit in samenwerking met andere collega's	35	20%
Ik werk helemaal los van een redactie en ik doe dit vooral alleen, dus zonder samenwerking met andere collega's.	28	16%
Ik ben deel van een redactie die naast meer reguliere verslaggeving nu en dan ook onderzoeksjournalistiek verricht en ik doe dit vooral alleen, dus zonder samenwerking met andere collega's.	27	15%
Ik werk helemaal los van een redactie en ik doe dit in samenwerking met andere collega's (bijvoorbeeld in een collectief).	8	5%

Tabel 2: Plaats van de onderzoeksjournalisten op de redactie (N=179)

Tijdsinvestering – verloning

Van de 166 onderzoeksjournalisten die geantwoord hebben op de vraag wat hun gemiddeld nettoloon is dat ze per maand als journalist verdienen, is het gemiddelde antwoord 2685 euro met een mediaan van 2800 euro. 39 (24%) van de respondenten verdienen maximaal 2200 euro per maand. Aan de andere kant zien we dat 77 onderzoeksjournalisten (46%) minstens 3000 euro netto per maand verdienen.

Voor dit loon werkt de gemiddelde respondent zo'n 39 uur per week aan journalistieke taken, met een mediaan van 40 uur. Hierbij is het wel belangrijk om te herinneren dat niet elke respondent voltijds als journalist werkt. We hebben eerder gezien dat een groot aantal deeltijds werkt en dit trekt het gemiddelde naar beneden. Anderzijds zien we dat een derde

van de onderzoeksjournalisten meer dan 45 uur per week werkt, met 7 journalisten (4%) die meer dan 60 uur per week werken.

Als we vervolgens kijken naar het percentage dat deze journalisten aan onderzoeksjournalistiek spenderen, zien we dat dit gemiddeld om iets minder dan de helft van de tijd gaat, met een gemiddelde van 44% van de tijd dat naar onderzoeksjournalistiek uitgaat. De meeste onderzoeksjournalisten zijn dus niet voltijds aan de slag met onderzoeksjournalistieke activiteiten en combineren deze functie met andere vormen van journalistiek. 19 respondenten (11%) gaven aan dat ze voor de volle 100% van hun werktijd onderzoeksjournalist zijn, 28 (16%) werken maximaal 10% van hun tijd op onderzoek.

We hebben specifiek aan zij die freelancer zijn, gevraagd om na te denken over hun laatste onderzoeksjournalistieke opdracht als freelancer en om daarbij in te schatten hoeveel uur tijd ze hieraan besteed hebben en hoeveel ze hiervoor als bruto vergoeding hebben gekregen.

De 56 freelancers die deze vraag beantwoord hebben, hebben gemiddeld 306 uur gewerkt aan hun laatste opdracht en kregen hiervoor gemiddeld 4801 euro bruto. Hierbij zitten ook enkele respondenten die een erg grote opdracht vervuld hebben van meer dan 2000 uur en hiervoor - niet onlogisch - een hoge vergoeding kregen. Het is daarom beter om naar de mediaan te kijken: het mediaan aantal uren dat men aan een freelanceopdracht werkt, is 106 uur, samengeteld iets meer dan drie voltijdse weken dus. En de mediaan vergoeding is 3000 euro bruto. Per uur is dat een vergoeding van 28,30 euro.

Onderwerpen

De respondenten konden maximaal drie thema's aanduiden waar ze onderzoeksjournalistiek over verrichten. Uit de antwoorden kwam een top 3 van onderzoeksjournalistieke onderwerpen naar boven. 'Functioneren democratie en openbaar bestuur' werd door 69 respondenten aangeduid, goed voor 38%. Het onderwerp 'economie, financiën en belastingen' werd door 63 (35%) respondenten aangeduid. Gevolgd door 'justitie, rechtspraak en criminaliteit' (55 respondenten of 30%). Aan de onderkant van de tabel zien we thema's waar Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten minder vaak onderzoek

naar uitvoeren, zoals 'sport', 'buitenlandse zaken en ontwikkelingssamenwerking', 'kerk en religie', en 'kunst en cultuur en entertainment'.

Functioneren democratie en openbaar bestuur	69
Economie, financiën en belastingen	63
Justitie, rechtspraak, criminaliteit	55
Gezondheid	48
Sociale zaken	46
Arbeid en werk	38
Buitenlandse handel	35
Wetenschap(pelijk) onderzoek	35
Burgerrechten en vrijheden	35
Onderwijs	34
Immigratie en integratie	32
Energiebeleid	31
Ondernemingen, bankwezen en binnenlandse handel	30
Huisvestingsbeleid en stedelijke planning	29
Technologie en communicatie	27
Weer en klimaat	27
Verkeer en vervoer	18
Defensie	15

Kunst, cultuur en entertainment	13
Kerk en religie	13
Buitenlandse zaken en ontwikkelingssamenwerking	13
Sport	9

Tabel 3: Thema's onderzoeksjournalistiek (drie antwoorden mogelijk)

Geografische focus

De meeste onderzoeksjournalisten (75%) richten zich op thema's die zich richten op geheel Nederland of Vlaanderen. Ook regionale (35%) en internationale onderzoeksjournalistiek (30%) wordt regelmatig bedreven. Lokale onderzoeksjournalistiek is dan weer minder populair, met 15% van de onderzoeksjournalisten die zich daarop richten.

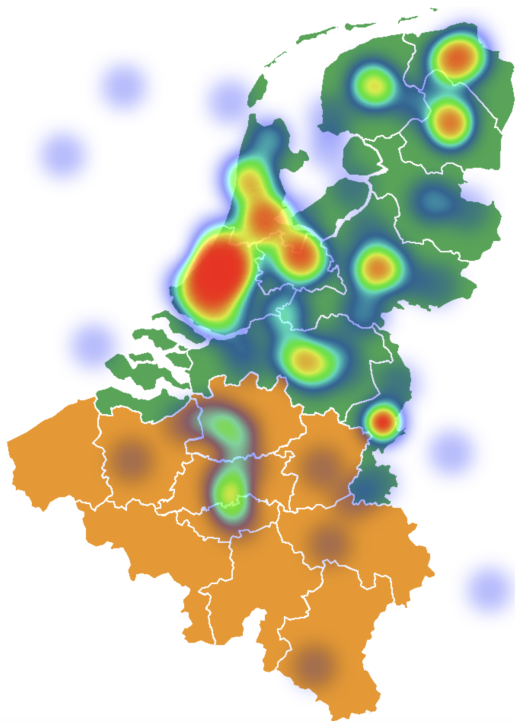
Belangrijk om te vermelden is dat bij deze vraag meerdere antwoorden mogelijk waren, vandaar ook het verschil tussen exclusief vs niet exclusief voor deze optie gekozen. Onderstaande tabel leert ons bijvoorbeeld dat van de 60 respondenten die verklaren regionale onderzoeksjournalistiek te verrichten er 21 zijn die dit exclusief doen en zich dus uitsluitend op regionale onderzoeksjournalistiek te focussen. Slechts 6 van de 172 respondenten blijken zich exclusief op lokale onderzoeksjournalistiek te richten.

		Waarvan exclusief	Niet exclusief
Geheel Nederland of Vlaanderen	132 (77%)	66	66
Regionaal	60 (35%)	21	39
Lokaal	25 (15%)	6	19
Internationaal	53 (31%)	11	42

Tabel 4: Geografische focus (N=172, meerdere antwoorden mogelijk)

Aan zij die hebben aangegeven regionale en/of lokale onderzoeksjournalistiek te bedrijven, hebben we gevraagd om maximaal drie plaatsen op een landkaart van Nederland en België aan te duiden. Dit geeft onderstaande kaart met bijhorende heatmaps. Hoe donkerder de zone, hoe meer respondenten deze plaats als een van de drie opties hebben aangeduid. Hieruit blijkt dat er enkele populaire regio's te identificeren zijn.

Voor Nederland geldt vooral dat de Randstad (de regio's Rotterdam, Den Haag, Leiden, Amsterdam en Utrecht) en de regio Groningen in het (donker)rood aangeduid staan, wat wijst op veel respondenten die deze zones op de kaart hebben aangeduid. In Vlaanderen lijkt dan weer de lijn Antwerpen - Mechelen - Brussel het populairst. Tegelijk is te zien dat er regio's in Nederland en Vlaanderen zijn waar weinig of geen lokale en/of regionale onderzoeksjournalistiek bedreven wordt. Zo lijkt er in Vlaanderen relatief weinig onderzoeksjournalistiek te gebeuren in de regio's Gent en Hasselt, zeker in vergelijking met de drie andere regio's, en zijn ook West-Vlaanderen en de Kempen amper aangeduid. In Nederland geldt dit met name voor de provincies Zeeland, Flevoland en Overijssel.

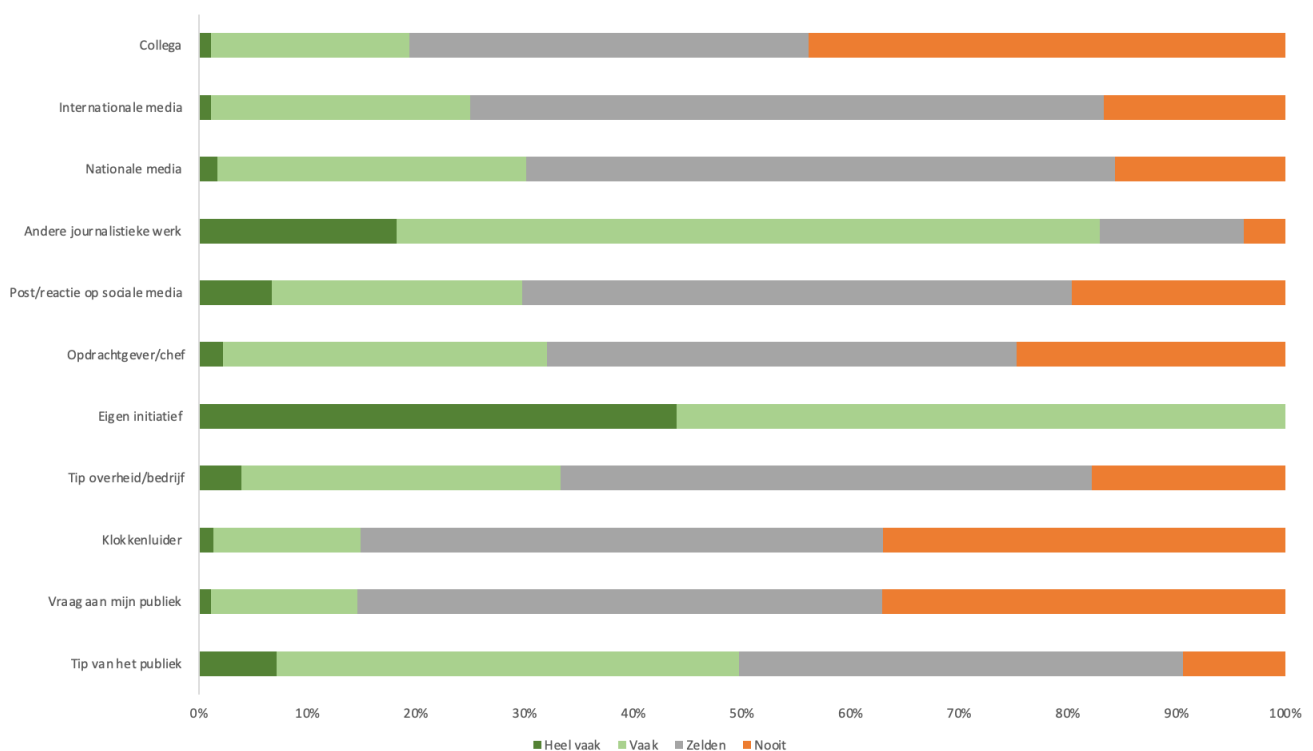
Figuur 8: heatmaps van locaties regionale/lokale onderzoeksjournalistiek (3 antwoorden mogelijk) (N = 83)

De onderzoeksjournalistieke praktijk

Inspiratie voor onderwerpen

Op de vraag waar de respondenten hun inspiratie voor onderzoeksjournalistieke onderwerpen halen, gaven ze aan dat ze veruit het vaakst op eigen initiatief op een onderwerp komen. Hun eigen nieuwsgierigheid blijkt dus de belangrijkste factor in het vinden van goede onderwerpen.

Ook via ander journalistiek werk ('on the beat') en tips vanuit het publiek blijkt vaak tot heel vaak inspiratie gehaald te worden. Ook via een post of reactie op sociale media komen journalisten tot inspiratie, evenals via een tip van hun chef of leidinggevende of van iemand van een overheid of een bedrijf. Een tip via een klokkenluider die iets wil lekken of het krijgen van inspiratie via een gerichte vraag aan het publiek naar goede onderwerpen gebeurt veel minder vaak. Verrassend genoeg blijken ook collega's niet echt een belangrijke bron van inspiratie voor onderwerpen te zijn.

Figuur 9: Aanleiding voor inspiratie onderzoeksjournalistieke onderwerpen

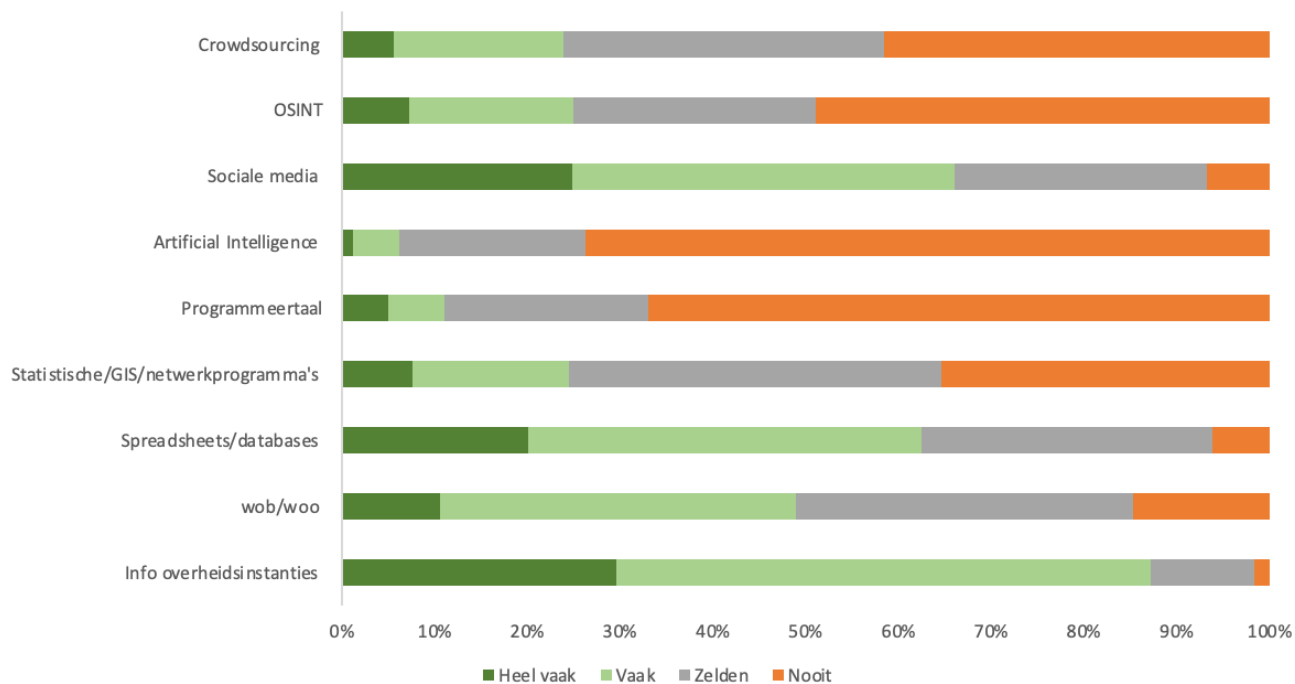
Researchtechnieken en -tools

Wat het gebruik van researchtechnieken en -tools betreft, zien we dat de respondenten erg bedreven zijn in het gebruik van informatie van overheidsinstanties in het kader van hun onderzoek. Ook sociale media behoren voor de meeste onderzoeksjournalisten tot het pakket van tools dat ze vaak tot heel vaak gebruiken, evenals het gebruik van spreadsheets zoals Excel en databases zoals Statline. Dat laatste zou erop kunnen wijzen dat er vaak met cijfers en data gewerkt wordt en/of dat onderzoeksjournalistiek vaak een vorm van projectmanagement vraagt waar die databases nuttig voor kunnen zijn.

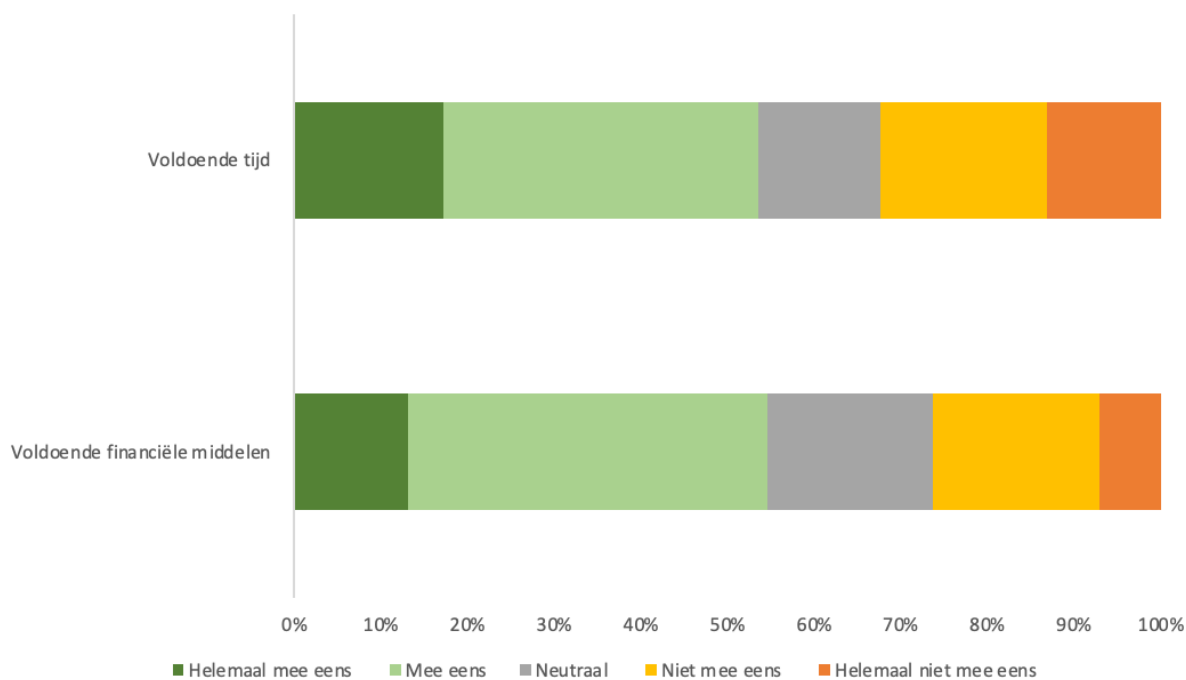
Ongeveer de helft van de onderzoeksjournalisten gebruikt de wet op openbaarheid van bestuur (wob) en/of de wet open overheid (woo) om te researchen vaak of heel vaak. Crowdsourcing, of het gebruik maken van input van het publiek tijdens het researchen van het verhaal, of het gebruik van OSINT-technieken is veel minder populair bij onze respondenten. Ongeveer de helft van hen gebruikt nooit OSINT-technieken om via online publiek toegankelijke informatie bruikbare informatie te vinden. Het gebruik van *artificial intelligence* of programmeertaal lijkt nog minder gekend of geliefd op redacties, met slechts heel weinig onderzoeksjournalisten die daar gebruik van maken.

Tijd en geld

Geld wordt door iets meer dan de helft van de onderzoeksjournalisten niet als groot probleem gezien. Ongeveer een kwart van hen ondervindt wel een gebrek aan voldoende financiën. Ook als het gaat om tijd ervaart iets meer dan de helft van de onderzoeksjournalisten dat daar geen gebrek aan is. De groep die tijd wel als probleem ervaart is iets groter dan de groep die geld als probleem ziet, namelijk een derde.

Figuur 10: gebruik van researchtechnieken en -tools

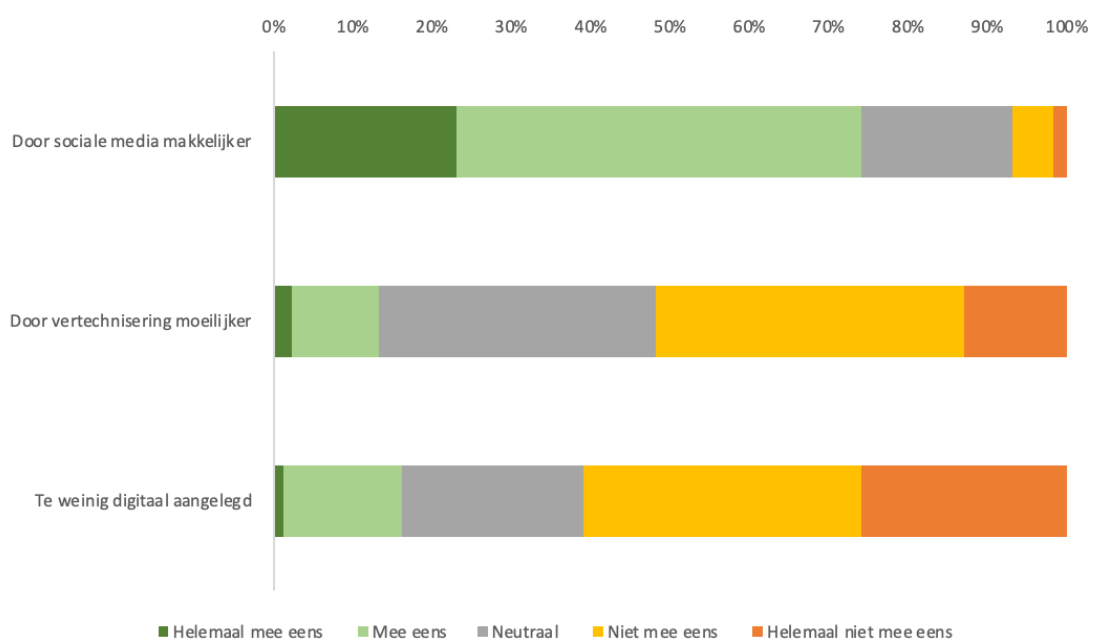
Figuur 11: opvattingen over financiën en tijd

Uitdagingen en bedreigingen

Digitale vaardigheden

De afgelopen decennia is sprake van zogeheten ‘vertechnisering’ van de journalistiek: er zijn steeds meer digitale technieken bijgekomen om journalistiek werk te doen. Denk aan data scrapen, beeldverificatie en sociale media-analyse. Er zijn vaardigheden nodig om deze technieken in te kunnen zetten. De onderzoeksjournalisten ervaren niet dat ze hier niet voor toegerust zijn. Maar 16% zegt een gebrek aan digitale vaardigheden te ervaren. Ook ziet maar een klein deel (13%) dat het vak door vertechnisering moeilijker is geworden.

Onderzoeksjournalisten zijn positief over sociale media. Driekwart is van mening dat sociale media het onderzoeksjournalistieke werk makkelijker hebben gemaakt. Slechts een klein aantal (7%) is het hier niet mee eens.

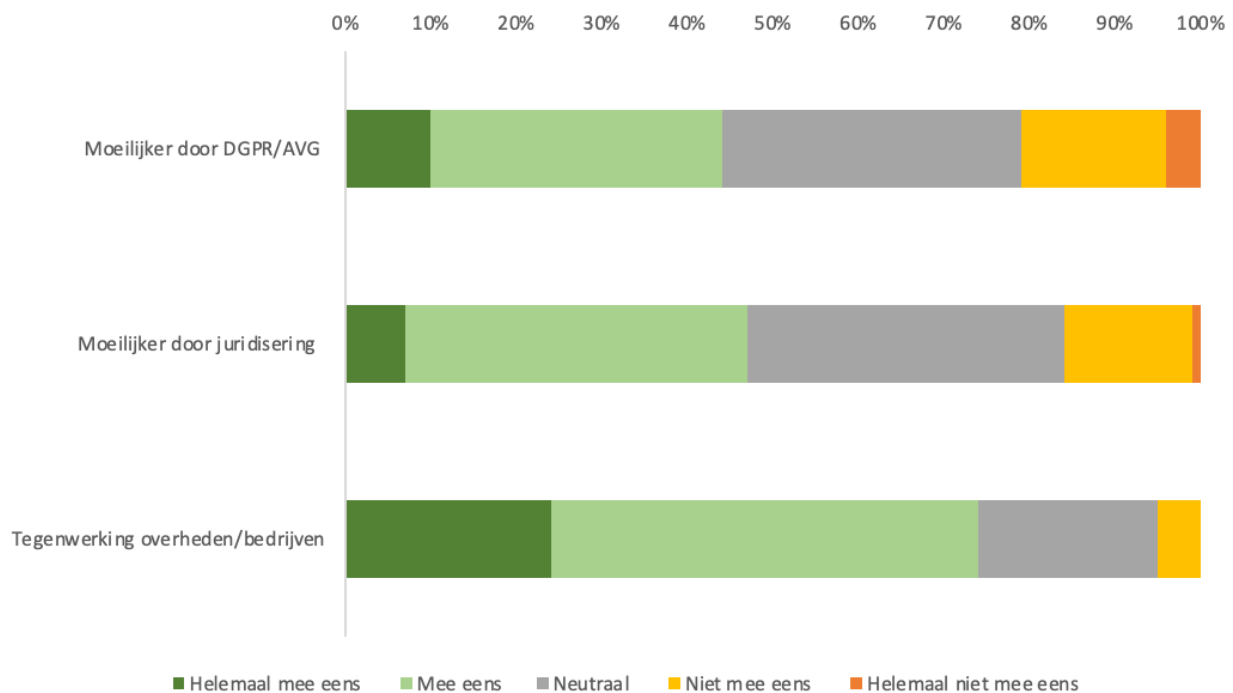

Figuur 12: Opvattingen over digitale vaardigheden

Juridische belemmeringen

Juridische zaken blijken voor veel onderzoeksjournalisten een bron van zorg. Bijna de helft vindt dat het journalistieke werk moeilijker is geworden door juridisering. Dit is onder meer te danken aan de nieuwe privacywetgeving, de AVG, waarvan 44% zegt dat die het werk bemoeilijkt.

Bovendien vindt driekwart van de onderzoeksjournalisten dat bedrijven en overheden ze tegenwerken. Dat gebeurt onder meer door informatie niet te verstrekken of door te dreigen met juridische procedures.

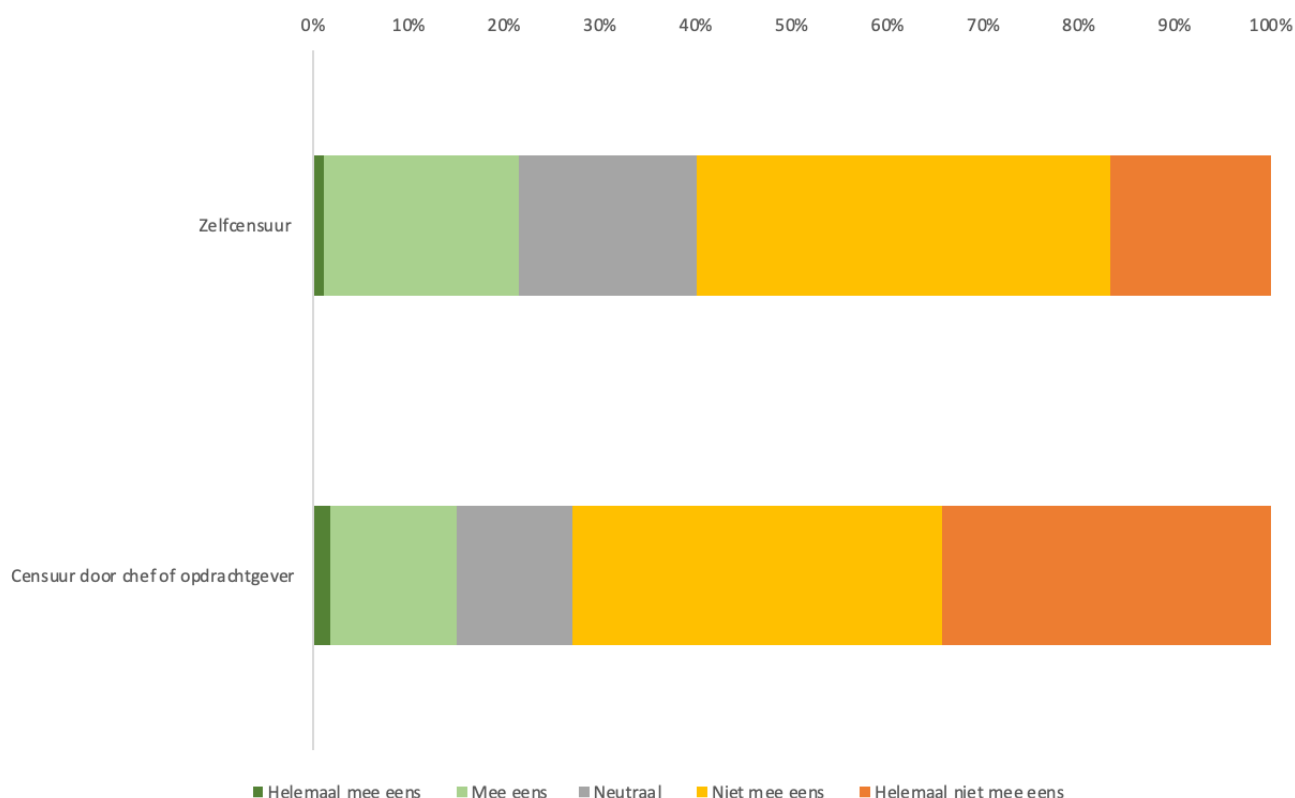

Figuur 12: Opvattingen over juridische belemmeringen

Censuur

Het gebeurt dat onderzoeksjournalisten onderwerpen links laten liggen of bepaalde informatie niet publiceren. Een vijfde van de onderzoeksjournalisten zegt zich wel eens dergelijke zelfcensuur op te leggen. Maar de meerderheid (60%) zegt dit niet te doen.

Censuur vanuit een chef of opdrachtgever komt minder voor. 15% van de onderzoeksjournalisten zegt hier wel eens mee te maken hebben gekregen. Maar driekwart van de onderzoeksjournalisten zegt dat dit niet voorkomt. Een derde is hier zelfs hier heel uitgesproken over en zegt het helemaal oneens te zijn met de stelling dat censuur van een chef of opdrachtgever voorkomt.

Figuur 13: Opvattingen over censuur

Dagelijkse sleur

Ook dagelijkse sleur die tot verveling en werkontevredenheid zou kunnen leiden, is een mogelijke (mentale) bedreiging. De respondenten uit onze studie verklaren echter als onderzoeksjournalist geen last van de dagelijkse sleur te ondervinden: 80% geeft aan dat hier geen sprake van is. Slechts een kleine groep (7%) zegt hier wel last van te hebben.

Persoonlijke bedreigingen

Dat journalisten tegenwoordig met bedreigingen te maken hebben, is genoegzaam bekend. Uit een onderzoek van I&O Research in opdracht van PersVeilig bleek dat in 2021 acht op de tien Nederlandse journalisten wel eens te maken krijgt met een vorm van agressie of bedreiging. In het onderhavige onderzoek hebben we bekeken in welke mate onderzoeksjournalisten te maken hebben met allerlei vormen van persoonlijke bedreigingen. In zijn algemeenheid kunnen we stellen dat dit ook heel nadrukkelijk onder onderzoeksjournalisten speelt.

Zo heeft de meerderheid van de onderzoeksjournalisten wel een te maken gekregen met scheldpartijen. Circa zes op de tien onderzoeksjournalisten is wel eens telefonisch of face-to-face uitgescholden. Bij ruim eenderde is dit al meerdere keren voorgevallen. Met uitschelden op sociale media hebben journalisten in nog ruimere mate te maken. Zo'n tachtig procent is dit wel eens overkomen. Bijna zestig procent zelfs meerdere keren tot heel vaak.

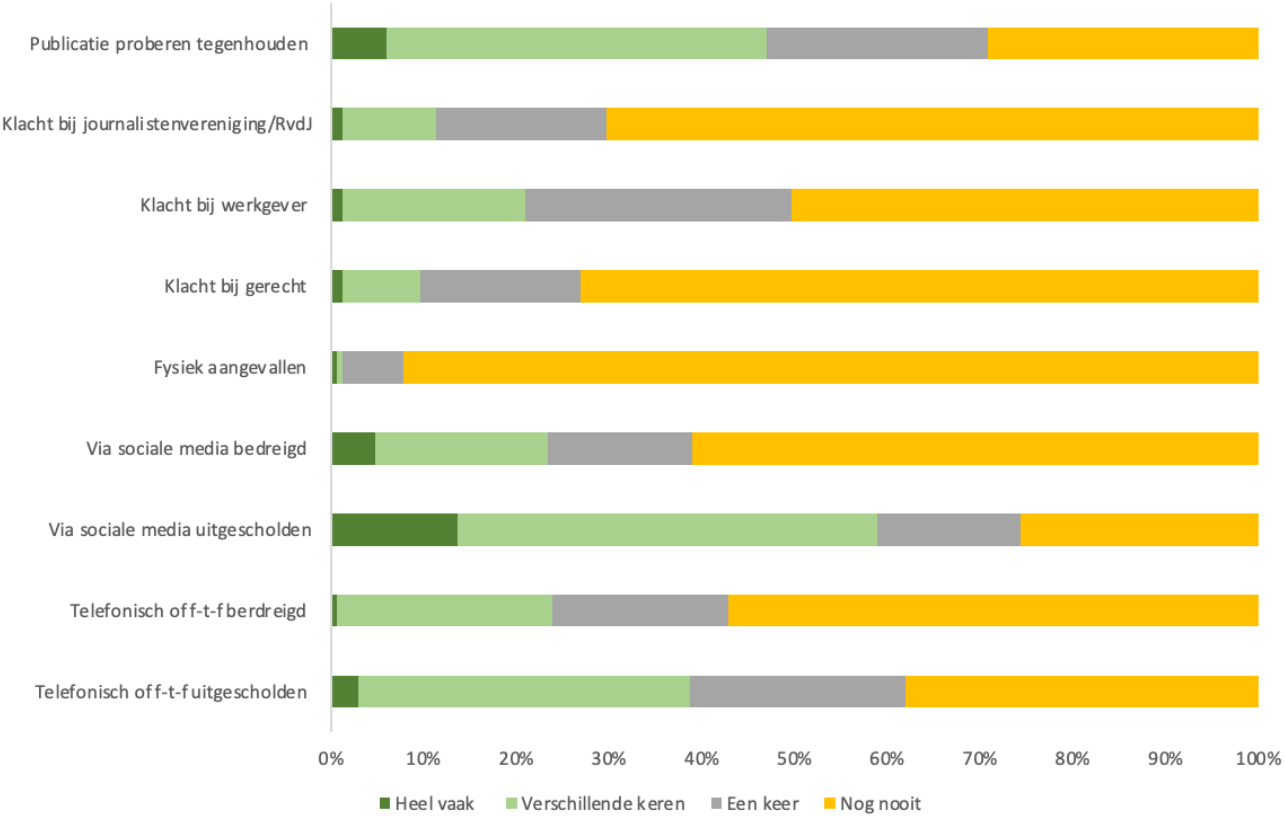
Een behoorlijk aandeel van de onderzoeksjournalisten ontvangt bedreigingen. Bij ongeveer vier op de tien is dit telefonisch of face-to-face gebeurd. Bij twee op de tien zelfs meerdere keren. Op sociale media is het nog gangbaarder: daar heeft veertig procent wel eens een bedreiging ontvangen.

Met fysieke aanvallen hebben veruit de meeste onderzoeksjournalisten niet te maken gekregen. In dit onderzoek bleek dat twee journalisten meerdere keren of heel vaak mee fysiek aangevallen zijn.

Andere manieren om journalisten te dwarsbomen gebeurt door het indienen van klachten. Een kwart van de onderzoeksjournalisten heeft al eens te maken gekregen met een juridische procedure bij een rechtbank. De helft van de onderzoeksjournalisten is al eens overkomen dat bij de werkgever of opdrachtgever een klacht werd ingediend. Een kwart kreeg te maken met een klacht bij de vakvereniging voor journalisten of de Raad voor de Journalistiek.

Het lijkt vrij gebruikelijk dat geprobeerd wordt om onthullende publicaties tegen te houden. Tweederde van de onderzoeksjournalisten heeft dit meegemaakt. Vier op de tien zelfs meermaals.

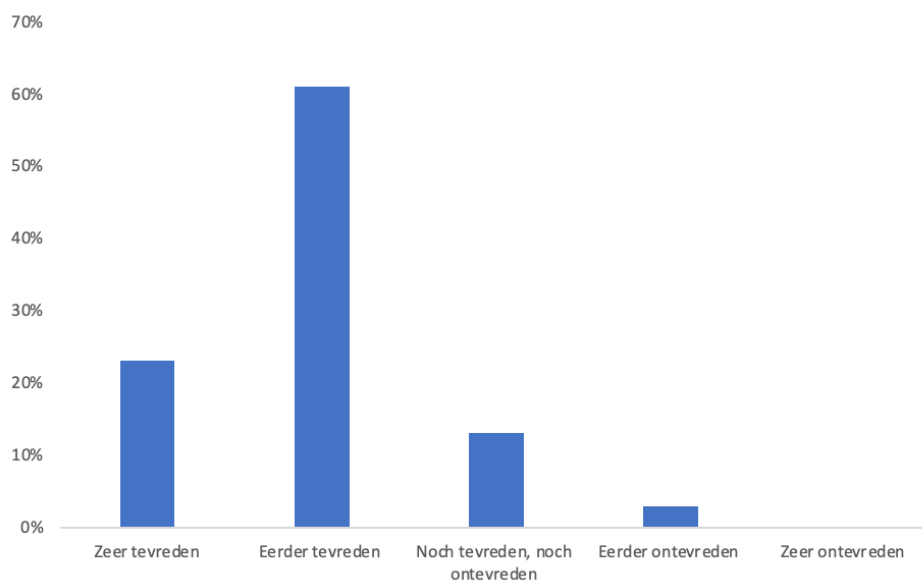
Ongeveer 65% al minstens een keer meegemaakt! Meer dan 40% al verschillende keren!

Figuur 14: Opvatting over persoonlijke bedreigingen

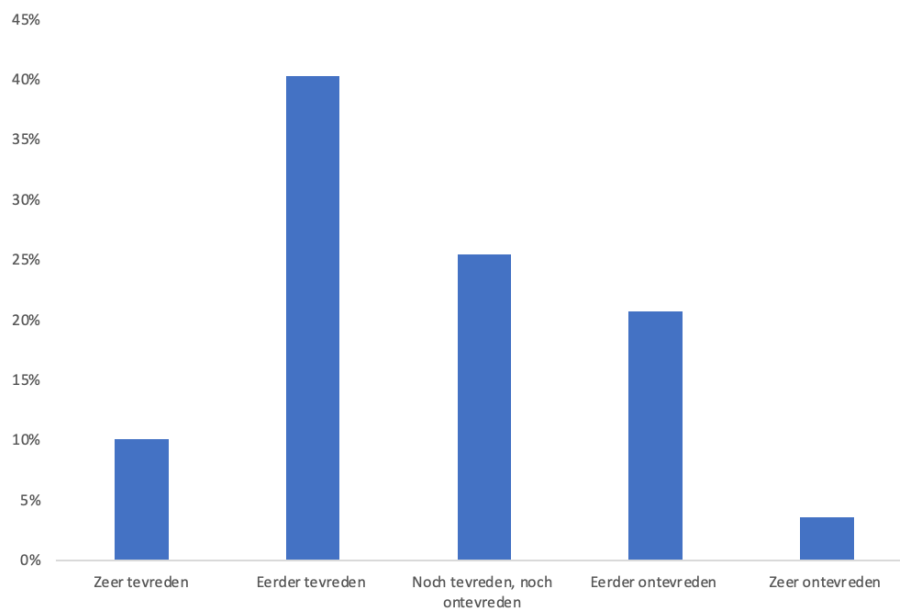
Tevredenheid

Het valt op dat de overgrote meerderheid van de Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalisten tevreden is over hun werk als onderzoeksjournalist. Slechts 5 respondenten geven aan dat ze eerder ontevreden zijn. Geen enkele respondent is zeer ontevreden.

Figuur 15: Tevredenheid over de job als onderzoeksjournalist (N=169)

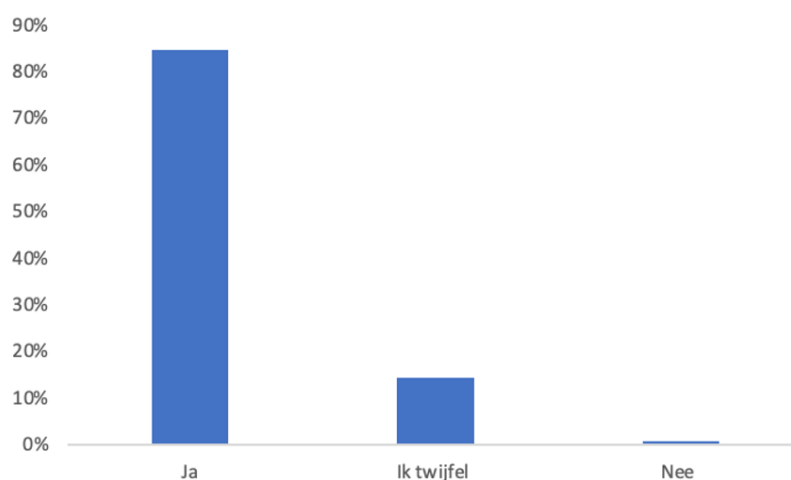
Exact de helft van de respondenten is eerder tot zeer tevreden over de balans tussen werk en privé. Ongeveer een kwart van de respondenten is eerder tot zeer ontevreden over deze balans. Een kwart is noch tevreden, noch ontevreden.

Figuur 16: Tevredenheid over balans werk vs. privé (N=169)

78% van de 169 respondenten is eerder tot zeer optimistisch over de toekomst van de onderzoeksjournalistiek. Slechts 14 is eerder of zeer pessimistisch.

Maar liefst 85% zou dan ook opnieuw kiezen voor onderzoeksjournalistiek mochten ze alles opnieuw moeten doen. Slechts 1 respondent heeft blijkbaar spijt van de keuze om onderzoeksjournalist te worden.

Figuur 17: Al dan niet opnieuw kiezen voor onderzoeksjournalistiek (N=169)

Externe Financiering

Bijna de helft (80 van 170 respondenten, of 47%) heeft de afgelopen vijf jaar een beroep gedaan op externe financiering. De fondsen of beurzen waar het vaakst een beroep op wordt gedaan zijn het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten, het Stimuleringsfonds voor de Journalistiek en Journalismfund.eu. In onderstaande tabel staan de meest vermelde financieringsbronnen opgelijst. Daarnaast waren er ook nog een aantal fondsen die een of twee keer vermeld werden, zoals Evens Foundation, Google News Lab en Vlaams Journalistiek Fonds.

Fond Bijzondere Journalistieke Projecten	53
Stimuleringsfonds voor de Journalistiek	34
Journalismfund.eu	24
Stichting democratie en media	12
Matchingfonds	12
Nederlandse lokale fondsen voor onderzoeksjournalistiek	8
Free press unlimited	6
Nederlandse provinciale fondsen voor onderzoeksjournalistiek	5
IJ4EU	5
Veronica	5
Adessium	3
Vlaams Audiovisueel Fonds	3

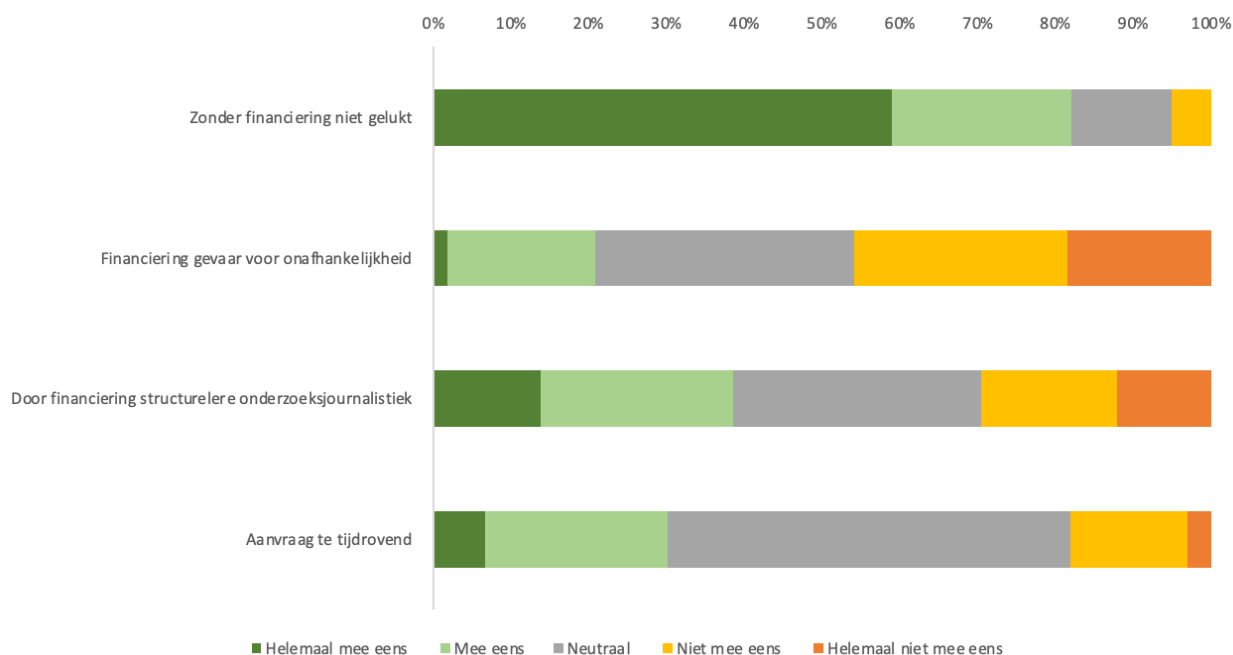
Tabel 5: Externe financieringsbronnen (in frequenties, meerdere antwoorden mogelijk)

De onderzoeksjournalisten die de afgelopen vijf jaar gebruik hebben gemaakt van externe financiering (n=74), legden we de vraag voor of die noodzakelijk was voor hun onderzoeksjournalistieke project. Jazeker, antwoordde ruim tachtig procent, zonder die externe financiering was het niet gelukt. Slechts vijf procent was het daar niet mee eens. Dit wijst er op dat fondsen een stimulerende rol spelen om onderzoeksjournalistieke projecten mogelijk te maken.

Over de wenselijkheid van externe financiering via fondsen wisselen de meningen. Zo denkt een op de vijf onderzoeksjournalisten dat de onafhankelijkheid van de journalist in het geding kan komen. Ruim veertig procent vindt dat daar geen sprake van is. Opvallend is dat dertig procent hier neutraal in staat.

Ook over de vraag of financiering door fondsen ervoor zorgt dat redacties structureler aandacht kunnen besteden aan onderzoeksjournalistiek, zijn de meningen verdeeld. Ruim een derde ziet een positief effect, terwijl ruim een kwart denkt dat niet zo is. Ook bij deze vraag is er weer een behoorlijke groep (dertig procent) die hier neutraal in staat.

Een nadeel van externe financiering kan zijn dat het aanvragen ervan een tijdrovende bezigheid is. Ongeveer een derde is het hiermee eens, en ongeveer 18% procent is het er niet mee eens. De helft van de onderzoeksjournalisten heeft hier geen uitgesproken mening over, wellicht doordat ze geen ervaring hebben met het aanvragen van externe financiering bij fondsen.

Figuur 18: Opvattingen over externe financiering

Van de 74 respondenten die eerder een externe financiering hebben aangevraagd, verklaarde 62% van plan te zijn de komende twee jaren opnieuw een aanvraag in te dienen. 28 wist het nog niet zeker en slechts enkelen verklaarden dit sowieso niet te doen.

Ervaringen met de VVOJ

Ongeveer zestig procent van de deelnemers aan deze survey is lid van de VVOJ.

Als we kijken naar de redenen die de niet-leden opgeven op de vraag waarom ze geen lid zijn van de VVOJ, zien we ze vooral aangeven dat ze:

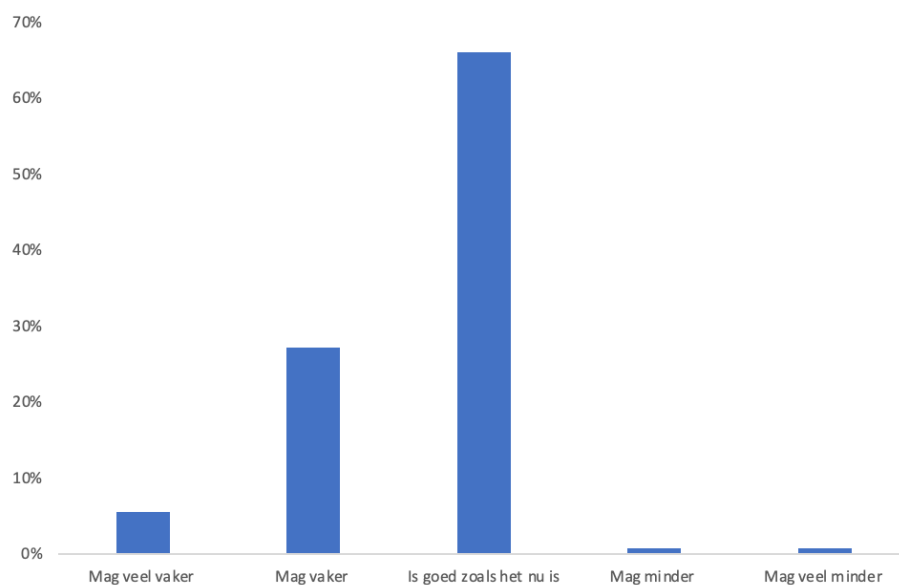
- weinig meerwaarde zien om lid te zijn (23 respondenten)
- er nog niet aan toe zijn gekomen om zich als lid aan te melden (22 respondenten)
- de VVOJ eigenlijk niet zo goed kennen (21 respondenten)

Minder vaak genoemde redenen zijn dat ze:

- de lidmaatschapsprijs van 60 euro per jaar te hoog vinden (16 respondenten)

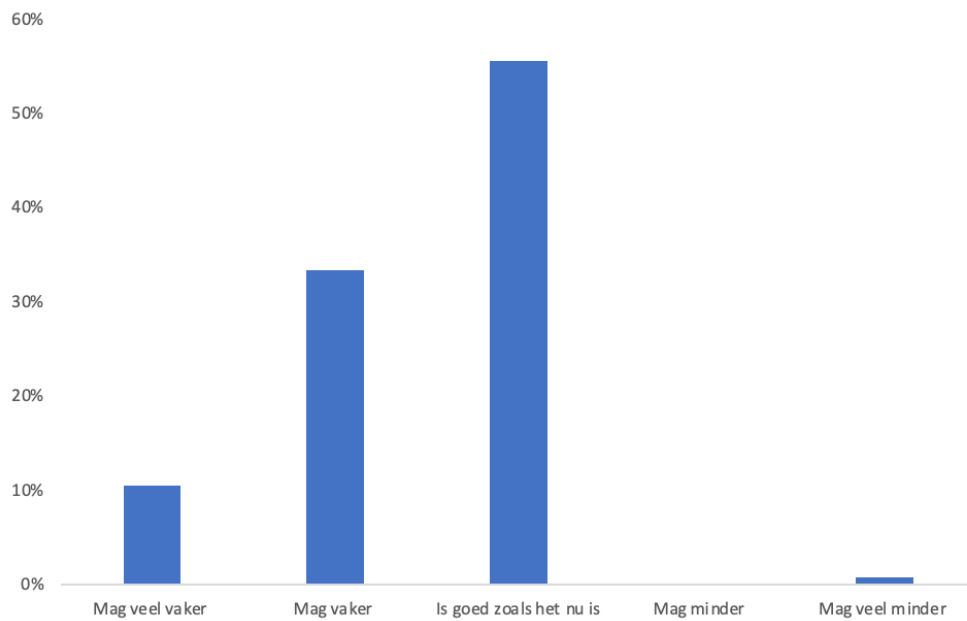
- de VVOJ te weinig zichtbaar vinden in het debat over onderzoeksjournalistiek (5 respondenten)

In het algemeen is men tevreden over de werking van de VVOJ. Zo vindt tweederde dat het aantal netwerkactiviteiten dat de VVOJ organiseert precies goed is. Een kwart vindt dat het best wat vaker mag.

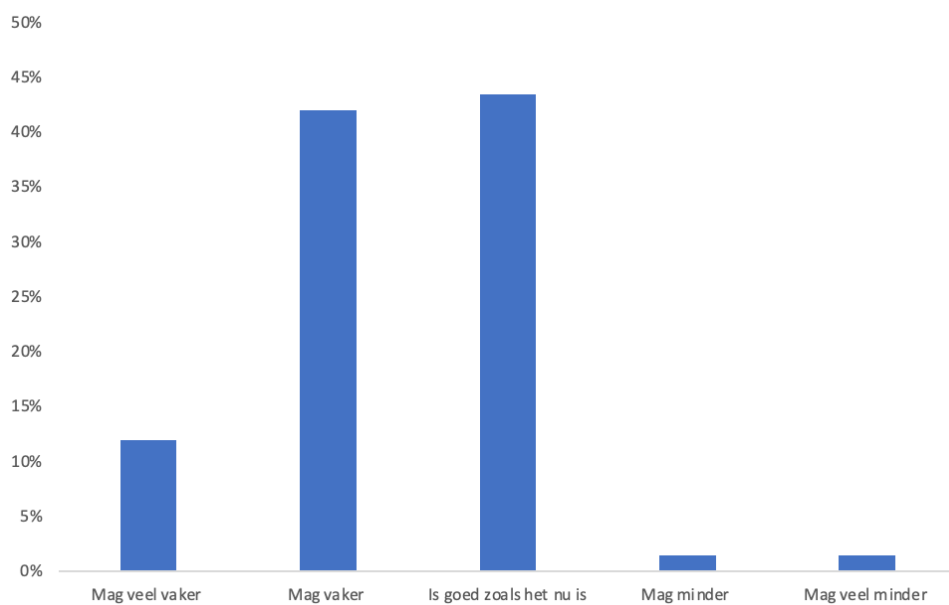
Figuur 19: Opvattingen over netwerkactiviteiten VVOJ (N=144)

De meerderheid (55%) vindt dat er voldoende activiteiten georganiseerd worden door de VVOJ om kennis te verbreiden. Iets meer dan 40% vindt dat er meer van zulke activiteiten mogen zijn.

Figuur 20: Opvattingen over activiteiten VVOJ die kennis verbreden (N=144)

De VVOJ zou volgens de helft (53%) van de respondenten zichtbaarder mogen zijn in het publieke debat over onderzoeksjournalistiek. 43% vindt dat het goed is zoals het nu loopt.

Figuur 21: Opvattingen over aanwezigheid VVOJ in het debat over journalistiek (N=143)

Veruit de meeste respondenten hebben al minstens een keer een jaarlijkse VVOJ-conferentie bijgewoond, waaronder ook veel niet-leden. 64% van de 160 die op deze vraag hebben geantwoord, is al een keer geweest, tegenover 36% die nog niet geweest is.

Bij zij die al minstens een keer naar een VVOJ-conferentie zijn geweest, krijgt het congres een gemiddelde score van 7,6/10 op de kwaliteit van het congres en 7,7/10 op de praktische organisatie van het congres. Op gebied van mogelijkheden tot netwerken krijgt het congres zelfs een 8.0 als gemiddelde score op 10. De kostprijs scoort met 6.2 wat lager. Sommige respondenten vinden het congres dus wat te duur.

Zij die nog niet naar een jaarlijkse conferentie zijn geweest, konden aangeven wat hiervoor de reden is (meerdere antwoorden mogelijk). De vaakst aangeduide redenen is die van 'ik wist niet van het bestaan van deze conferentie' (19 keer aangeduid) gevolgd door 'ik heb geen tijd om daar naar toe te gaan' (16 keer). Vijf respondenten vinden het congres te duur en een aantal verwees in de vrije antwoorden ook naar het feit dat ze nog maar pas onderzoeksjournalist zijn geworden en daardoor nog geen gelegenheid hebben gehad om een conferentie bij te wonen.

Conclusie

In deze eerste bevindingen van de survey onder Vlaamse en Nederlandse journalisten zijn een aantal lijnen te ontdekken die we in het definitieve rapport verder zullen analyseren en uitwerken.

De **diversiteit** in de populatie van onderzoeksjournalisten is vrij gering. Zo is er sprake van een oververtegenwoordiging van mannen: tweederde is man. Geen van de respondenten zei non-binair te zijn. Qua afkomst zijn er nauwelijks onderzoeksjournalisten die niet in Nederland of België zijn geboren. Bij een kleine groep was een van de ouders van andere herkomst. De politieke oriëntatie van onderzoeksjournalisten is overwegend links.

Het aandeel **freelancers** in de onderzoeksjournalistiek is behoorlijk groot (een derde). Ze steken veel tijd in de opdrachten die ze doen, maar de financiële vergoeding die ze ervoor krijgen is bescheiden, met een gemiddelde van 28 euro per uur.

De nu verzamelde cijfers laten zien dat er weinig **lokale onderzoeksjournalistiek** lijkt te zijn. Maar 15% van de onderzoeksjournalisten afficheert zich als lokale onderzoeksjournalist. Met name in bepaalde regio's en provincies lijkt er niet of nauwelijks sprake te zijn van lokale onderzoeksjournalistiek.

De onderzoeksjournalisten zijn gematigd positief over de meerwaarde van een journalistieke **opleiding** voor het onderzoeksjournalistieke werk dat ze nu doen. Een deel vindt dat er nood is aan meer opleiding op het gebied van datajournalistiek, OSINT en online researchen. Ook gezien de verdere juridisering met onder meer de privacywetgeving en woo- of wob-procedures, is een actueel nascholingsaanbod van belang. Ook kan gedacht worden aan een speciale opleiding voor onderzoeksjournalisten, zoals enkele onderzoeksjournalisten opperen, ook om jonge aanwas van onderzoeksjournalisten te stimuleren.

Veel onderzoeksjournalisten krijgen te maken met **tegenwerking**. Evident is de veelvuldige belediging en bedreiging die plaatsvindt via sociale media, maar ook telefonisch of face-to-face. Maar ook anderszins hebben onderzoeksjournalisten veelvuldig te maken met

tegenwerking, zoals het traineren van woo- of wob-verzoeken, het dreigen met juridische procedures of het indienen van klachten.

Externe financiering via fondsen ervaren journalisten als een positieve impuls, want zonder die financiële bronnen zouden allerlei onderzoeksjournalistieke projecten niet verwezenlijkt kunnen worden.